

PODRŠKA RAZVOJU INDUSTRIJA SA VISOKOM DODATNOM VRIJEDNOSTI

Pregledni članak

Dr. Mirko Tešić, email: livnicatesic@gmail.com
„Livnica Tešić“ d.o.o. Čatrnja

Sažetak: Prema procijenama svjetskih ekonomskih eksperata (koja se mogu naći u raznim glasilima i štampi) o reformama privrede sve su procijene da nema riješena bez velikog ulaganja novca. Veliku pažnju treba posveiti i na obrazovanje stanovništva svih uzrasta i starosne dobi, kako bih se promijenio mentalitet i kultura stanovništva i prihvatile nove tehnologije. Stanovništvo koje je radno neaktivno prema mogućnostima pokušati edukovati kako bi i ono imalo viziju šta napredne zemlje svijeta vodi u još svijetliju budućnost. Javne rasprave su najbolji parametri znanja, kada se odlučuje o bitnim stvarima u lokalnoj i široj zajednici, pretežno odlučuje znanje. Sa razvojem inteligencije i svijesti o neophodnosti maksimalnog korištena znanja, tu su još i iskustva, tradicije i geografski položaj. Koju ćemo od pomenutih opcija odabrati svakako zavisi od toga gdje je energetska trošak u proizvodnom procesu najmanji.

Ključne riječi: čovjek, znanje, iskustvo, proizvodnja i usluge

SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF HIGH ADDED INDUSTRIES

Summary: According to the estimates of world economic experts (which can be found in various newspapers and press) on economic reforms, all estimates are that there is no solution without a large investment of money. Great attention should be paid to the education of the population of all ages and ages, in order to change the mentality and culture of the population and accept new technologies. A population that is inactive according to the possibilities to try to educate so that it also has a vision of what the advanced countries of the world are leading to an even brighter future. Public hearings are the best parameters of knowledge, when deciding on important things in the local and wider community, it is mostly the flag that decides. With the development of intelligence and awareness of the necessity of maximum knowledge used, there are also experiences, traditions and geographical location. Which of the mentioned options we will choose certainly depends on where the energy cost in the production process is the lowest.

Keywords: man, knowledge, experience, production and services

UVOD

Razvoj se mora obnavljati dostizanjem viših nivoa komplementarnosti, što je obilježje konkurentne održivosti. Upravo to zahtijeva stvaranje i razvojno osposobljavanje kadrovskih potencijala kroz sistem razvojnih istraživanja, edukacije i praktične primjene novih znanja i umijeća u okviru poslovne kooperacije sa međunarodnim okruženjem. Usporedno posmatranje proizvodnog sistema i okoline, kao stubova u sistemu održivog razvoja zemlje, mora počivati na razvoju znanja, umijeća, racionalnosti i efikasnosti poslovanja, kroz sveukupan dinamički sistem organizacije preduzeća. Među značajnim pitanjima, ako ne i najznačajnije je, koja je industrija cilj? Ako bi većina naučnika i ekonomskih analitičara prihvatila da neka grana industrije ima budućnost, onda bi zainteresovani investitori vjerovatno bili usmjereni na razvoj

te grane industrije, jer očekivanje budućeg profita je osnov za privatna tržišta kada kanališu resurse prema novim rizicima. Jedina ispravna odluka je biranje industrija za tržište je odabrati onu koja ima najveći eksetrni dohodak. Osim toga, problem je, za svakoga ko je na posredan ili neposredan način uključen u izbor, što je nemoguće unaprijed saznati šta se može dogoditi. Potrefiti ili prihvatiti industriju sa visokom dodatnom vrijednošću, što je u stvari razlika između troškova materijala i vrijednosti proizvoda. Dodatna vrijednost je riješena doprinosom rada u proizvodnji i industriji sa visokom dodatnom vrijednošću tamo gdje su ubičajeno zarade visoke. Prema tome, dodatna vrijednost može biti visoka jer industrija upotrebljava obiman kapital i rad je visoko stručan. Iz naprijed navedenog proizlazi da nije jasno zašto se industrija sa visokom dodatnom vrijednošću ne bi razvijala efikasnije kroz tržišne procese. Jasno je kada bi industrijski razvoj bio lak, mnoge zemlje bile relativno visoko dohodovno razvijene. Ipak, jedan od razloga da ideja komparativne prednosti može pogrešno da se pojavi kao limitirajuća potreba zemalja u razvoju jeste da se uobičajeno predstavlja kao statička koncepcija. U ovom slučaju termin statički, odnosi se na činjenicu da nema vremenske dimenzije. Nema sumnje da mnoge zemlje imaju opravdanu želju da razvijaju svoju industriju koja će biti objektivna pretpostavka ukupnog privrednog i ekonomskog razvoja, jer najviše vrsta ekonomskih aktivnosti će se uspješno razvijati upravo ako imaju ljudske i finansijske resurse uložene u njih. Zato netrebamo postavljati pitanja, da li naša privreda može proizvoditi robu za svjetska tržišta. Samo treba da stvaramo uslove, kako bi proizvodili i izvozili naše proizvode po svjetski prihvatljivim cijenama. Privreda naše države Bosne i Hercegovine, je prihvatila da mala i srednja preduzeća budu nosioci budućeg razvoja u državi. Finansijski izvještaji pokazuju da se mala i srednja preduzeća razvijaju ekonomski jačaju i čak imaju tendenciju prelaska u velike firme, sa više stotina zaposlenih. Zahvaljujući upravo osposobljenom kadru i velikim kompanijama u kojima su bili dosad uposleni, svoja znanja unose u novo nastala preduzeća gdje nema stranih investitora. Potrebno je što više razgovora o novim idejama, izazovima, rješenjima, prijedlozima, savjetima, te razmjeni regionalnih i domaći iskustava, prakse i znanja. “Čovjek ne može a da ne komunicira.” Teme trebaju biti raznovrsne, od odnosa sa javnošću, do najvećih saznanja, gdje su zastupljene nove tehnologije, preduzetništvo, kreativnost, dakle sve ono što bi činilo bogatu i kreativnu industriju. Mnogi privrednici su u nedoumici šta i kako dalje, u smislu uticaja globalne krize na posao, karijeru i život, tako da im možda upravo pozitivni predavači svojim izlaganjem pomognu u ovim izazovnim vremenima. Dobri predavači treba da inspirišu i motivišu cijelokupno stanovništvo za rad i razvojne uspjehe. Moramo se brzo prilagođavati promjenama, da znamo cijeniti sebe, svoje zdravlje isto tako brinuti i za druge, tako bismo ojačali pozitivne vrijednosti u društvu. To bi značilo, da se moramo prilagoditi promjenama i dati sve od sebe, da savladamo kriznu situaciju i pokažemo da možemo napredovati.

1. PRESTRUKTURIRANJE PRIVREDNOG SISTEMA

Savremeno poslovanje podrazumjeva prestrukturiranje poslovnih funkcija. Od tradicionalnog shvatanja, opredjeljenog linearnim načinom razmišljanja, gdje su sve poslovne funkcije imale podjednak značaj, preduzeća se moraju okrenuti proaktivnom razmišljanju, koje podrazumjeva svatanje i kreiranje promjena, kao i davanje značaja onim poslovnim funkcijama koje omogućavaju preduzeću da stvori, održi i unapređuje konkurentsku poziciju na globalnom tržištu. Funkcije koje imaju strateški značaj za poslovanje preduzeća su: istraživanje i razvoj,

kvalitet i marketing. Danas su poslovne organizacije postale svjesne činjenice da utiču i na društvo. Ovo saznanje ima dalekosežne posledice. Javni interes jeste primarni interes organizacije, koji mora da se inkorporira u poslovnu politiku organizacije, a poslovna politika organizacije mora da se u potpunosti sprovede u poslovanju. Prema tome, nema tehnološkog razvoja ili je na minimumu u zemljama u tranziciji, ekonomska kriza je prouzrokovala povlačenje kvalitetnih investitora ili njihovo zamrzavanje do daljnjeg. Za domaća preduzeća nastup na međunarodnom tržištu jeste osnov tržišnog razvoja. S druge strane, domaća preduzeća se ne susreću samo s konkurencijom iz EU, već i sa konkurencijom koja dolazi iz novoindustrializovanih zemalja svijeta. Neophodnost tranzicije i imperativ globalizacije dovode do niza promjena koje se sprovode istovremeno. Privatizacija, liberalizacija, deregulacija privrednog života, ali i bitno izmjenjena uloga države koja, u ekonomskom životu, više ne igra interveccionističku ulogu, već prvenstveno postaje odgovorna za makroekonomski ambijent i zakonodavni i pravni okvir cjelokupnog sistema, za posledicu imaju prestrukturiranje privrednog sistema. U uslovima naučno-tehničkog progressa, tehničko-tehnološki napredak vodi ka sve većoj produktivnosti i sve raznovrsnijim dobrima i uslugama. Posledica ovoga je sve oštrija konkurencija na svim poljima koja rezultira u borbi za kupca, za radno mjesto, za sticanje višeg nivoa obrazovanja. Inovativnost i kreativnost, informacije i znanje, postaju imperativ održavanja i razvoja preduzeća, ali i preduslov prosperiteta nacionalnih ekonomija. Prestrukturiranje privrednog sistema je neophodnost u procesu tranzicije, ali istovremeno i šansa da se iskoristi ono što sobom nosi proces globalizacije, a to je otvorenost tržišta i brisanje nacionalnih granica za kretanje ljudi, robe i novca. U žiži prestrukturiranja privrednog sistema nalazi se preduzeće, koje se mora prilagoditi bez odlaganja, promjenama koje donose pomenuti procesi.

1.1 Poslovna politika u kriznim vremenima

Preduzeće je prostor gdje se dešavaju sve aktivnosti povezane sa proizvodnjom novog proizvoda ili modifikovanje postojećeg, odnosno finalizacija potreba za čovječanstvo. Prvo je potrebno prepoznati potrebe za novim tehnologijama. Postojeće tehnologije pokušati reparirati i prilagoditi namijeni. Zastarjela tehnologija može biti do te mjere nekorisna da ne postoji nikakvo drugo rješenje nego njena zamjena. S druge strane, ta tehnologija koristi veće količine sirovina, što otežava materijalni balans proizvodnog procesa (više nego moderna tehnologija). Ovo se prepoznaje kao najozbiljnije ograničenje u organizacijama Centralna i istočna Evropa (CEE) Central and Eastern Europe, zemalja za potrebama novih tehnologija. Nažalost, većina industrijskih preduzeća nemaju sredstava za ulaganje, što je važan preduslov za njihov dalji rast i razvoj. S druge strane, količina dostupnih ulaganja zavisi od industrijskog sektora i može varirati od preduzeća do preduzeća zavisno od važnih faktora (oblik vlasništva, podjela, stranog kapitala i dr):

Poslovno okruženje i promjene u poslovnom okruženju, u današnjim uslovima, pred preduzeća postavljaju mnoge zahtjeve koji od njega traže da se prema mnogim stvarima drugačije postavi i da im pristupa na suštinski drugačiji način nego što je to činilo u ranijim periodima. Naravno, promjena pristupa nije imperativ, ali u današnjim uslovima poslovanja, ukoliko preduzeće želi da opstane i da se razvija onda i svoje pristupe i navike mora prilagoditi tim uslovima. To je slučaj i sa odnosom prema rizicima sa kojima se preduzeće svakodnevno susreće. Posledice svjetske ekonomske krize su jasno ukazale na činjenicu da je neophodno razviti nove modele poslovanja. Svjetska ekonomska kriza je uticala i na izmjenu ponašanja preduzeća kada se radi

o održavanju konkurentne sposobnosti. Većina mjera koje su preduzete se svodi na snižavanju troškova u funkciji održavanja produktivnosti, formiranje strateških partnerstava, ali je u središte ponovo došlo pitanje cjenovne konkurentnosti, koje je možda jedno vrijeme bilo i zapostavljeno. Novonastali uslovi poslovanja zahtjevaju novo svatanje konkurentnosti. Budućnost pripada preduzećima koja budu bila najsnažljivija, najinovativnija i najfleksibilnija. Svjetska ekonomska kriza je pokazala da su to preduzeća iz novoundustrijalizovanih zemalja, poput Kine, Indije, Rusije i Brazila. Ove zemlje su imale probleme u ekonomskoj sferi, ali su uspjele da ih prevaziđu. Ključ za njihov uspjeh bila je optimizacija odnosa cijene i kvaliteta proizvoda, zasnovan na produktivnosti.

1.2. Energetska efikasnost u proizvodnim procesima

Koje je unapređenje najbolje primjeniti, svakako zavisi od toga gdje je energetska trošak u proizvodnom procesu najmanji. Da bi se postigla unapređenja sa određenom pažnjom, a to zahtjeva sagledavanje rizika sa kojim se ono suočava u ostvarenju razvoja privrede poželjno je nabaviti opremu, mašine, vozni park sa minimalnom potrošnjom energije. U konkretnom primjeru, za obradu metala, plastike i papira ključna su unapređenja upravo na pogonu i kontroli opreme. Smanjenjem potrošnje energije smanjen je i trošak a to automatski povećava profit privrednog kolektiva. Spomenućemo još neke prednosti, kolektiv postaje konkurentniji na tržištu, smanjuje se potrošnja resursa, proporcionalno smanjuje se količina otpada, manja je zagađenost životne sredine. Sve ove pokazatelje treba pokazati kroz finansijski efekat. Određivanjem cijene proizvoda, učešće cijene energije nije jednostavno izračunati, sobzirom na složenost proizvodnih procesa. Dosada niko precizno nije izračunao koliko energije se potroši po jedinici proizvoda, prema procijenama se određuje da jedna trećina troškova proizvodnje trošak energije. To pokazuje da se svako njegovo smanjivanje primetno odražava na nižu cijenu proizvodnje a time i rast toliko potrebne konkurentnosti. Kada imamo ideje i kada se odlučimo za štednju za takve poduhvate netreba novac nego novac (spašavamo) kroz nepotrebna izdvajanja. Analizirajući ovaj rad dolazi se do pitanja kako treba raditi?

Dali je moguće obezbijediti pouzdanost proizvoda sa aspekta sigurnosti korisnika i minimizacije proizvodnih troškova?

Dali je moguće napraviti novi proizvod ili promijeniti postojeći proizvod tako da ugrađena promijena ne utiče na povećanje energetske efikasnosti potrebne za njegovu proizvodnju?

Dali je u praksi moguće sistemski koristiti metode konstruisanja koje ne dovode do predimenzionisanja proizvoda i nastanka otpada?

1.3 Uvođenje efikasnijeg modela potrošnje energije

Resursi su ograničeni, više nego ikada potrebno je raditi više sa manje ulaznih repro materijala. Kontrola današnjice „posmatra“ upravljanje kroz prizmu tri nerazdvojiva činioca; jasne strategije, plana dugoročne održivosti i procjene rizika. Rast, razvoj i dobit tri su uslova, koja moraju funkcionirati u sinergiji, jer ukoliko u dužem periodu bilo koji posustane, preduzeće gubi snagu i dah. Njegov je pogled okrenut budućnosti odnosno ranim upozorenjima uloga je proaktivna i zadatak mu je da podstiče na promjene. U mnogo slučajeva povećana je efektivnost potrošnje energije. Sadašnje mašine prave više proizvoda sa istim utroškom energije, ili je potrošnja energije smanjena za identičan proizvodni efekat. Kao primer; današnja mašina

za reciklažu plastičnog otpada ima neznatno manju potrošnju energije od mašine proizvedene prije 30 godina, ali ima duplo veći kapacitet. To znači da sadašnja mašina nije bitno štedljivija od stare, ali zato ostvaruje 50 % niži trošak energije po jedinici proizvoda od stare mašine. Ova informacija dobija značaj ako se zna daje prosečna starost opreme kod nas oko trideset godina. Poređenja radi u Njemačkoj koja se često navodi kao primjer efikasnosti i uređenosti, prosečna starost opreme je samo pet godina, dok je to u Evropskoj Uniji oko deset godina. Najbolji efekti unapređenja, koliko god poduzeća bila raznovrsna mjere uštede energije mogu se ostvariti na nekoliko karakterističnih grupa potrošača;

- Rasvijeta
- Grijanje
- Klimatizacija
- Pogonu sistema,
- Elektromotorima,
- Motori sa unutrašnjim sagorijevanjem,

2. ODNOS IZMEĐU PRIRODE I ČOVJEKA

Činjenica je da tehnološki progres nemože biti bez ograničenja, jer on počinje bivati u sukobu sa okolinskim ograničenjima, koja se manifestuju u vidu degradacije i nekontrolisanog zagađivanja okoline. Kritika tehnološkog optimizma počinje sve češćim isticanjem mišljenja da dolazi do pojave opadajućih doprinosa, od ulaganja u naučno-istraživački rad. Pošto je izveden veliki broj naučnih otkrića, sve je teže pronaći nešto radikalno novo. Takva istraživanja zahtijevaju znatna ulaganja, a stepen izvjesnosti njihove praktične upotrebe je veoma nizak. Procjenjivanje tehnologije ne može, stoga, biti prepušteno samo tehnolozima, nego zastupnicima novih ekonomskih socijalnih i političkih vrijednosti. Takvi procesi u svakom slučaju dovode do otvorenih sukoba različitih snaga u društvu, što jako otežava postizanje potrebnog konsenzusa o pojedinim pitanjima. Vrijeme postaje sve značajniji faktor, pa neblagovremene i zakasnele akcije dovode do veoma skromnih rezultata. Pri tome se uvažavaju potreba za relativno dugim vremenskim periodom dok se u praksi ne izmjere značajniji rezultati i posljedice instaliranja novog tehnološkog rješenja. Nije dovoljno samo pronaći tehnološko rješenje nego ga i primijeniti u okruženju, koje ga kao složeni društveno-ekonomski organizam prihvata kao strano tijelo. Potrebno je vrijeme da jedno takvo rješenje realno ostvari sve ono što je, pri njenoj konstrukciji i ugradnji, u njemu postojalo samo kao potencijalna mogućnost.

2.1 Čovjek i priroda

Na osnovu prethodni konstatacija, može se zaključiti da postoje kompleksni odnosi u okviru sistema, priroda-čovjek-društvo-tehnologija, pri čemu se tehnologija može staviti u centar tih odnosa bliske povezanosti i međuzavisnosti. Odnos između prirode, čovjeka i društva se preko tehnologije povezuje u jedan zaokruženi i zatvoreni sistem. Ovakav pristup tehnologiji ima za cilj da potencira značaj tehnologije u odnosu čovjeka prema prirodi i društvu, jer preko tehnologije čovjek djeluje na prirodu i društvo i na taj način zadovoljava svoje potrebe. Karakteristika je što svjetska proizvodnja ide prema zemljama sa niskim troškovima rada. Standarizovanje, industrijske vještine su značajne opšte determinante gdje se upotrebljava

niskokvalifikovan i polukvalifikovan rad u montažnim operacijama. Time napredne zemlje ulaze u svoju kasnu fazu, proizvodnog ciklusa, koju karakteriše uvećana potrošnja (u zemljama visokih prihoda) koja počinje da prevazilazi postojeće proizvodne resurse. Pritisak na zemlje sa visokim prihodima u sadašnjoj fazi se kreću prema inovacijama novih proizvoda, koje pokreću ciklus ponovo.

2.2 Proizvodnja i zakonske regulative

Proizvodni ciklus je više elaborirana činjenica o tehnologiji, nego kada je riječ o znanju i vještinama. Ulaganje u novu tehnologiju, zaposlene te cijeli proizvodni sistem, ulaganje je u bolju i srećniju budućnost. Novi proizvod ima mnogo prednosti i potencijala zbog svojih zanimljivih i neobičnih karakteristika, te je do sada neviđen način promocije u region. Upotrebom analize, ustanovljeno je da za nov proizvod postoji tržište, na kojem bi se promocija mogla razviti na visok nivo kvaliteta. Da bi se to ostvarilo, potrebno je suočiti se i prilagoditi zakonskim okvirima, uz osvrt na socijalnu osjetljivost populacije, kako bi se ovaj način promocije mogao integritirati, kao jedan od glavnih kanala plasiranja robe na sve probirljivije tržište. Na početku dvadesetprvog vijeka čovječanstvo se suočava sa mnogo globalnih problemima kao što su: porast zagađivanja biosfere, povećanje rizičnosti hrane, smanjenje kapaciteta izvora sirovina, smanjenje energetske izvora, čvrsta odlučnost za ekonomski i društveni razvoj isl. Zato se budući industrijski razvoj mora bazirati na:

- Dematerijalizaciji proizvodnje da bi se njihovi izvori upotrijebili efikasno,
- Sprečavanju zagađivanja i minimizaciji otpada metodologijom čišće proizvodnje,
- Potrazi za inovacijama, sistemima okolinskog menadžmenta, provjerom označavanja, procjenom ekoeфикаsnosti i životnog ciklusa proizvoda,
- Industriji usklađenoj sa održivim industrijskim razvojem.
-

Osim toga, znatnije povećavanje naučno-istraživačkih napora ne čini se mogućim, jer se naučni projekti sada susreću sa vlastitim granicama rasta. Ogromna novčana ulaganja u bazična istraživanja, kao i njihov stalni rast posljednjih godina, očigledan su dokaz opadajućih prinosa od tih istraživanja. Ako se radi sa boljom tehnologijom teže je pronaći praktično i ekonomski prihvatljivo poboljšanje na njoj. Čak i da se nedostatak naučnog i tehnološkog znanja i umijeća ne pojavi kao prepreka, praktična primjena tehnoloških inovacija (u smislu komercijalne i ekonomski isplative upotrebe u proizvodnim procesima) predstavljaće veliki problem institucijama koje se bave tim poslovima. Po nekim procjenama stopa ekonomskog rasta s početka 21. vijeka, mjerena prvenstveno stopom rasta GDP-a¹ koja se postiže, zahtijeva udvostručavanje upotrebe materijala, kapitala i sposobnosti da se kontroliše zagađivanje. Da bi se to postiglo svi pomenuti prirasti u zemljama koje startuju sa veoma visokim nivoom industrijske razvijenosti, trebali bi biti još veći.

3. ULOGA INTELEKTUALNE SPOSOBNOSTI

Društvena kriza se pojavljuje, odnosno manifestuje kao složen i kompleksan fenomen, sastavljen od velikog broja zasebnih sistema koji najrazličitijim povratnim spregama utiču jedni na druge. Teškoće i kompleksnost rješavanja takvih, međusobno povezanih, sistema rastu brže nego pojedinačni segmenti. Zbog neprestanog povećavanja složenosti i problema koje treba rješavati, postoji mogućnost pojavljivanja novih nepredvidivih "nus proizvoda" i rizičnih

efekata. Nedovoljno je znanje o uzajamnoj povezanosti određenih pojava u prirodi. Da bi tehnološki optimizam bio donekle opravdan, neophodno je pretpostaviti značajno povećanje intelektualne, biološke i fizičke sposobnosti kako bi se uspješno rješavala problematika koju sobom nosi globalna društvena kriza.

ZAKLJUČAK

Prema tome organizacija koja želi da ostvari konkurentski uspjeh mora da dosljedno isporučuje tehnološki superiorne proizvode, savršene sa aspekta kvaliteta, sa konkurentnom cijenom, vodeći računa o zaštiti životne sredine, zdravlja i bezbjednosti, tj. mora da zadovolji potrebe i očekivanja svih interesnih grupa, a uz to i da održava potreban stepen profitabilnosti, kredibiliteta i tržišne sposobnosti. Svaka organizacija kao isporučilac proizvoda ima više osnovnih interesnih grupa: kupci, krajnji korisnici, zainteresovani su za kvalitet, raspoloživost i konzistentnost proizvoda i usluga, uz istovremenu maksimalnu brigu za očuvanje životne sredine, vlasnici, akcionari sa interesima u pogledu rasta profita i dugoročnog opstanka na tržištu, uticaj na menadžment, osoblje, zaposleni čiji su interesi maksimalna zaštita zdravlja i bezbjednosti na radnom mjestu, napredovanje u poslu, obuka, informisanje i učestvovanje u odlučivanju, društvo očekuje od organizacije plaćanje poreza i doprinosa, ekonomski rast, odgovornost i brigu o okolini, zdravlju i sigurnosti, štednju energije i prirodnih resursa, informisanje, isporučioци zainteresovani za dobar profit, partnerstvo, sigurne i dugotrajne poslovne veze.

U posljednje vrijeme razvijen je veći broj međunarodnih standarda sa ciljem da se pred menadžment postave jasni i nedvosmisleni zahtjevi u pogledu maksimalnog ispunjavanja zahtjeva svih interesnih grupa, a ne samo kupca. Zbog toga nadležne službe moraju stalno ostvarivati koordinirane aktivnosti na raznim područjima s posebnim naglaskom na zadatke rukovodstva kako bi se stvorila mreža zajedničkih aktivnosti u čitavoj organizaciji i uveo integrisani menadžment sistem (IMS). Integrisani menadžment sistem je pojam za sistem menadžmenta koji integriše zahtjeve ISO 9000², ISO 14000³, OHSAS 18000⁴, kao i zahtjeve za ostvarivanje ostalih ciljeva.

ISO 9001 je međunarodni standard koji sadrži zahteve za sistem upravljanja kvalitetom u poslovnoj organizaciji koje organizacija mora da ispuni kako bi uskladila svoje poslovanje sa međunarodno priznatim normama. **ISO 9001** je pogodan za sve organizacije koje žele da poboljšaju način upravljanja, bez obzira na veličinu ili delatnost organizacije. Svrha ovog standarda je povećanje efikasnosti organizacije kroz primenu procesnog pristupa.

ISO 14001 definiše zahteve za upravljanje zaštitom životne sredine. Ispunjavanje ovih zahteva je potrebno dokumentovati kako bi postojao dokaz o poštovanju standarda i o efikasnom radu u skladu sa standardom. Implementacija Sistema upravljanja zaštitom životne sredine može se odnositi na čitavu kompaniju, jedan ogranak ili na samo jedan radni proces, a izbor uglavnom zavisi od potrebe kompanije.

Standard OHSAS 18001 (Occupational Health & Safety Assessment Series) je standard koji definiše zahteve za **sistem menadžmenta zdravljem i bezbednošću na radu**. Implementacijom ovog standarda, preduzeće stiče poverenje zainteresovanih strana uveravajući ih da je rukovodstvo opredeljeno da ispunjava zahteve iz politike zaštite zdravlja i bezbednosti na radu, da je naglasak na preventivi, a ne na korektivnim merama.

Literatura

- [1] Mijanović K, Okolinski pristup proizvodnim sistemima, Tešanj 2008.
- [2] Mijanović K, Okolinska etika za inženjere i menadžere . Sarajevo 2010.
- [3] Nešković, S, Ekološki menadžment, Beograd: Visoka škola PEP,2010 .
- [4] Nešković.S. Ekologija i menadžment životne sredine. Beograd:VPŠ ČAČAK.2011
- [5] Jusufrić, I., Biočanin, R.,Otpad i održivi razvoj . IUT Travnik 2012.
- [6] Biočanin, R Tematski Zbornik, DRUŠTVO I KOVID-19. IU Travnik St.85
- [7] Biočanin, R, Badić, M, Nevena,M, Darko, S, Korporativno-društvena odgovornost u post-covid, ekonomiji i poslovanju. Tematski Zbornik CESNA-b 2020 St.73-86.
- [8] Tešić, M., 2013, Zatvorenim materijalnim tokovima do smanjenih emisija u proizvodnji na primjeru „LIVNICE TEŠIĆ“ „Magistarski rad

